

Juvenile Social Deviance: Causes, Consequences and Solutions

Masoud Golchin¹

Abstract

Aim: In this paper the researcher tries to answer the following questions by examining the researches so far have been done on juveniles' delinquency on the basis of a certain type of secondary analysis.

۱. What is the answer these researches give to the question ,the factors that influence deviance and delinquency in juveniles?

۲. What are the consequences these researches consider or identify for deviance and delinquency in adolescents?

۳. Which of the suggestions and solutions these studies give or may be concluded from them are more important or useful?

Method: Following necessary selections, those researches were reduced to ۵۷ researches, and they were studied and evaluated on the basis of already defined criteria related to their form and content, and totally ۱۲ researches were selected for the final evaluation. These researches enjoyed a high variety in terms of themes and methodologies, especially that they had investigated a higher number of samples. Namely ۹۶۵ girls and ۲۴۵۹ boys and in total ۳۴۲۴ samples. These make the importance of this study and results of those researches more evident.

Results: Results show that:

۱. Deviance and delinquency in adolescents are influenced by and are correlated to factors such as sex, age, the social status of the family, the religious beliefs of the parents, intimacy with deviant friends, membership in delinquent groups, educational background, interest in school, and the parent' participation in school meetings.

۲. Ignoring the questions related to juvenile deviance may cause some other problems, such as psychological and personality disorders, imprisonment and spending the best of one's life in prisons, aggressive reactions to the society and judicial system, and huge damage to public belongings.

۳. Finally these researches have explained certain solutions to the researches, youths, parents, school authorities and specialists in educational planning.

Key words: Deviance, Crime, Delinquency, Social Pathology, Adolescents and Juveniles, secondary analysis, meta-analysis

¹ - Assistant professor of faculty of psychology and education

انحراف اجتماعی جوانان: علل، پیامدها و راهکارها

مسعود گلچین^۲

چکیده

هدف: در این نوشتار کوشش شده است، با کاوش در پژوهش‌های انجام شده مرتبط با بزهکاری جوانان به کمک گونه‌ای از فن تحلیل ثانوی (فراتحلیل) به پرسش‌های زیر پاسخ داده شود.

۱ - پژوهش‌های انجام شده به این سؤال مهم که عوامل مؤثر بر کجروی و بزهکاری نوجوانان کدامند؟ چه پاسخ‌هایی داده‌اند؟ ۲ - این پژوهش‌ها، چه پیامدهایی را برای انحراف و بزهکاری نوجوانان در نظر گرفته‌اند یا شناسایی کرده‌اند؟ ۳ - پیشنهادها و راهکارهای ذکر شده در این پژوهش‌ها یا قابل استنتاج از آن‌ها به ترتیب اهمیت و کاربردی بودن کدامند؟

روش: پژوهش‌های مذکور پس از بررسی‌های انتقادی لازم به تعداد ۵۷ پژوهش محدود شدند و بر اساس ملاک‌های شکلی و محتوایی از پیش تعیین شده‌ای، مورد ارزشیابی قرار گرفتند و در مجموع ۱۲ پژوهش برای ارزیابی نهایی انتخاب شد. این پژوهش‌ها از تنوع موضوعی، روشی و به خصوص از حجم بالای نمونه مورد مطالعه برخوردارند به طوری که در این تحقیقات در مجموع ۹۶۵ دختر و ۲۴۵۹ پسر و بر روی هم جمعیتی بالغ بر ۳۴۲۴ نفر مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. این امر، ارزش این مطالعه و نتایج حاصل از پژوهش‌های مزبور را بیشتر معلوم می‌سازد.

نتایج:

۱ - عوامل یا متغیرهای فردی (جنس؛ سن و ...)، عوامل یا متغیرهای خانوادگی (بایگه اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی خانواده؛ درجه مذهبی بودن والدین و ...) عوامل یا متغیرهای مربوط به گروه دوستان (میزان تماس افراد با دوستان کجرو؛ عضویت در گروه‌های بزهکار؛ درجه ناهمنوایی موجود در محیط یا گروه مرجع نوجوان و ...)، عوامل یا متغیرهای مرتبط با تحصیل و محیط آموزشی (وضعیت تحصیلی؛ میزان سالهای مردودی و ...) و متغیرهای مربوط به رابطه خانواده با مدرسه و گروه دوستان در میزان کجروی و بزهکاری نوجوانان مؤثر هستند.

۲ - عدم چاره‌اندیشی مناسب برای کجروی جوانان باعث بروز مسائل دیگری می‌شود همچون: قرار گرفتن در معرض آسیب‌های روانی و شخصیتی، گذراندن بهترین ایام عمر در زندان، ایجاد گرایش کینه‌توزانه نسبت به جامعه و دستگاه قضایی، خسارات هنگفت بر اموال عمومی وارد ساختن و ...

۳ - در نهایت این پژوهش‌ها راهکارهایی را برای محققین، جوانان، والدین و اولیاء مدارس و برنامه‌ریزان مسائل آموزشی بیان نموده‌اند.

واژگان کلیدی: انحراف، جرم، ناهمنوایی، کجروی، بزهکاری، آسیب اجتماعی، جوانان و نوجوانان، فراطحلیل

۲ - مسعود گلچین عضو هیئت علمی گروه جامعه‌شناسی دانشگاه تربیت معلم

مقدمه

بررسی مسائل و مشکلات اجتماعی، آسیب‌های اجتماعی، رفتار انحرافی، کجروی، جرم و بزهکاری، حوزه پرفعالیتی از رشته جامعه‌شناسی و بلکه مجموعه‌ای از رشته‌های علوم اجتماعی را تشکیل می‌دهد. پیچیدگی‌های جوامع جدید و تحولات اجتماعات در حال گذار نظیر جامعه ما، زمینه مطالعاتی فوق‌الذکر را بطور روزافزونی مهم‌تر و جذاب‌تر کرده است. هر چند، همواره می‌توان و گاه باید در زمینه‌های مزبور، در پی طراحی و اجرای پژوهش‌های گسترده و عمیق با استفاده از روش‌ها و فنون تحقیقاتی متنوع و متناسب بود، لیکن ضرورت‌ها و محدودیت‌هایی باعث می‌شود که به جای طراحی و اجرای پژوهش‌های مستقل و جمع‌آوری مستقیم ادبیات و داده‌های تحقیق، از مطالعات انجام شده به کمک فن تحلیل ثانوی استفاده نمود.

در راستای آنچه گفته شد، مسئله یا بهتر است بگوئیم خواسته این پژوهش (۲۳) درک عمیق‌تری از پرسش‌های اساسی زیر است:

- ۱- پژوهش‌های انجام شده به سؤال اصلی تحقیق (عوامل مؤثر بر کجروی و بزهکاری نوجوانان کدامند؟) چه پاسخی داده‌اند؟
 - ۲- این پژوهش‌ها، چه پیامدهایی را برای انحراف و بزهکاری نوجوانان در نظر گرفته‌اند یا شناسایی کرده‌اند؟
 - ۳- پیشنهادها و راهکارهای ذکر شده در این پژوهش‌ها یا قابل استنتاج از آنها به ترتیب اهمیت و کاربردی بودن کدامند؟
- پژوهش حاضر بر آن است تا سؤال‌های مزبور را به کمک نمونه‌های برگزیده، برجسته و دست‌کم قابل توجهی از مطالعات و پژوهش‌های انجام شده در حوزه آسیب‌شناسی اجتماعی^۲، مجدداً بررسی نماید. پیش فرض بنیادی این کار بر این باور استوار است که به هر حال مطالعات انجام شده به ویژه پس از یک بررسی انتقادی غربال کننده، آن قدر از شایستگی و کفایت نسبی

برخوردارند که بتوانند به نحوی مسیر پاسخ دادن به سؤال فوق‌الذکر را کوتاه‌تر کنند و نیز شاید بتوان ادعا کرد که هرگونه مطالعه تازه دیگری با توجه به استعدادها، امکانات و ظرفیت‌های نظری یا روشی موجود به نحو قابل توجه و تعیین‌کننده‌ای از آن چه تاکنون در تحقیقات انجام شده، فراهم آمده است، متفاوت نخواهد بود.

چارچوب نظری تحقیق

بر خلاف رویکردهای فردگرایانه زیست‌شناختی و روان‌شناختی، جامعه‌شناسان اغلب رفتار انحرافی را خارج از ویژگی‌های فردی دیده و بر زمینه‌های گروهی متمرکز شده‌اند. جامعه‌شناسان معتقدند که میزان قابل توجهی از جرم و جنایت و رفتار انحرافی ماهیت اجتماعی داشته و به نهادها و سازمانهای اجتماعی وابسته بوده و می‌بایست با رویکرد جامعه‌شناختی تبیین شوند. آنها بر روابط درونی میان همنوایی و انحراف در زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی متفاوت تأکید داشته و اغلب به پدیده جرم و جنایت و بزهکاری به عنوان امری نسبی می‌نگرند. زیرا جوامع مدرن، حاوی تعداد زیادی خرده‌فرهنگ‌های متفاوت هستند و رفتاری که نسبت به موقعیت خرده‌فرهنگی خاص هم‌نوا تلقی می‌شود، ممکن است در زمینه‌های خرده‌فرهنگی دیگر به عنوان رفتاری انحرافی شناخته شود (۱).

تئوری‌های جامعه‌شناختی در این تحقیق، بر اساس طبقه‌بندی هاگان از نظریات جامعه‌شناسی انحراف، به سه رویکرد تقسیم شده است که عبارتند از: ۱- رویکرد کارکردی- ساختی ۲- رویکردها کنش متقابل‌نمادین ۳- رویکرد تضاد.

تئوری‌های کارکردگرایی ساختاری بر روی نهادهایی مانند خانواده و مدرسه که به اجتماعی کردن افراد به منظور هم‌نواکردن رفتار آنها با ارزشهای اصلی جامعه می‌پردازند، تمرکز می‌کند. همه این تئوری‌ها، در زمینه ارزشهای اصلی جامعه و این که چه چیزهایی در زندگی برای مردم مطلوب است و برای آنها با ارزش تلقی می‌شود، توافق‌هایی دارند.

^۲ - نگاه کنید به قسمت نوع تحقیق

افتراقی ساترلند، خنثی سازی ماتزا، برچسب زنی لمرت، بیکر، سیکورل و گافمن می باشد.

سرانجام رویکرد تضادگرا که به نوعی با نظریه های برچسب زنی ارتباط دارند، اغلب روی نقش گروه های اجتماعی مسلط در تحمیل برچسب های قانونی بر اعضای گروه های اجتماعی حاشیه ای تمرکز می کنند و سعی دارند به این سؤال جواب دهند که چرا و چگونه این اتفاق می افتد (۲). در این تئوریها، نابرابری و ظلم به عنوان علل بزهکاری دانسته شده است.

به عقیده هاگان، اگر چه نظریه پردازان خرده فرهنگی و بی هنجاری و همچنین صاحب نظران دیدگاه های بوم شناختی به نوعی به تضاد طبقاتی و متغیرهای اقتصادی و سیاسی در بروز رفتارهای انحرافی تأکید داشته اند، اما در هیچ یک از این نظریات به طور خاص بر ظلم، سلطه و تأثیر طبقات در بروز رفتار انحرافی تأکید نشده است. تئوری های مطرح در رویکرد تضادگرا از دید هاگان عبارتند از تضاد گروهی، واقع گرایی، مارکسیستی و کنترل - قدرت. (نگاه کنید به نمودار ۱)

بنابر آنچه گفته شد طبقه بندی هاگان بر محور بودن نقش ارزش ها، چگونگی انتشار آنها، نحوه تبعیت و تخلف از آنها یا بر نقش معنای و تعاریف در کنش متقابل اجتماعی و چگونگی شکل گیری برچسب جرم و مجرم و انتساب آن به افرادی خاص یا بر زمینه های ظلم و ستم و نابرابری در جامعه و نتایج آن در خصوص مجرم شدن یا مجرم دانستن برخی از افراد تأکید می کند.

این نظریه ها به این مسئله می پردازند که چرا برخی از افراد از طریق انجام رفتارهای انحرافی به مقابله با توافقی های جمعی می پردازند؟ چرا بعضی از افراد از ارزش هایی که برای اکثریت جامعه مهم است، سرپیچی می کنند؟ نظریات یادگیری اجتماعی، کنترل، بی سازمانی اجتماعی، فرصت های متفاوت، خرده فرهنگی و انومی که زیر مجموعه این رویکرد می باشند، به این سؤالات به شیوه های متفاوت پاسخ می گویند (۲).

حال آن که از نظر تعامل گرایان، کجرو یا منحرف به کسی اطلاق می شود که از جانب سایر افراد جامعه مورد مؤاخذه قرار گرفته باشد. این دیدگاه به فرد کجرو، انگیزه ها، فشارها و تعامل بین او و کسانی که وی را منحرف قلمداد می کنند، توجه دارد. تعامل گرایان، چگونگی و عللی که اشخاص و گروهها منحرف دانسته می شوند را مورد بررسی قرار می دهند (۳).

به نظر هاگان، تئوری های کنش متقابل نمادین رفتار انحرافی، از تأکید بر ارزشها به تأکید بر معناها و تعاریف برای تبیین رفتار انحرافی تغییر جهت داده اند و در مواردی برخی از آنها، از این امر پا فراتر گذاشته و توجه اصلی شان را از تأکید بر معناها و تعاریف کسب شده جهت انجام رفتارهای انحرافی توسط منحرفان به طرف تمرکز بر نقشهایی که عاملان رسمی کنترل اجتماعی در تحمیل معنای و تعاریف نمادین رفتار انحرافی بر افراد بازی می کنند، تغییر داده اند (۲). این دسته نظریه های تعامل گرا با برخی از نظریه های تضادگرا اشتراک بسیار پیدا می کنند. رویکرد تعامل گرایی نمادی شامل نظریه های چندی همچون بیوند

مسعود گلچین

- هر چه نوجوان در انجام وظایف و نقش‌های محوله به منافع صرفاً شخصی خود توجه داشته باشد، احتمال منحرف شدن او بیشتر خواهد بود.

- چنانچه جهت‌گیری عمومی کنش‌های کنشگران حاضر در محیط‌های عضویت (خانواده) یا محیط‌های مرجع نوجوان (دوستان و...) بیشتر بر مبنای جهت‌گیری خودمدارانه و جمع‌ستیزانه باشد، احتمال بروز کجرفتاری در نوجوان بیشتر خواهد بود.

د - نظریه خرده‌فرهنگی

- رفتار انحرافی یا جرم با خرده‌فرهنگ‌های خاص گروه‌ها و طبقات اجتماعی بطور مشخصی ارتباط دارد.

- در هر جامعه‌ای، خرده‌فرهنگ‌های بزهکاری وجود دارد که ارتباط نوجوانان و جوانان با آنها احتمال بروز رفتارهای انحرافی و ضداجتماعی را در میان این قشر (گروه) از جامعه افزایش می‌دهد.

- به نظر می‌رسد، دوستان و گروه‌های همالان بزهکار می‌توانند بیشترین همبستگی را با رفتار بزهکارانه جوانان و نوجوانان داشته باشند.

هـ - نظریه فرصت‌های متفاوت

- هر چه ساختار فرصت‌های غیرقانونی بازتر باشد، بزهکاری در میان جوانان طبقه پایین برای دسترسی به موقعیت‌های اقتصادی اجتماعی بهتر، بیشتر است.

و - نظریه بی‌سازمانی اجتماعی (بوم‌شناختی)

- وجود بی‌سازمانی اجتماعی در حوزه‌های درونی شهرهای تجاری و صنعتی باعث توسعه ارزشها و سنتهای بزهکارانه و جنایی می‌شود.

ز - نظریه کنترل اجتماعی

- بین میزان احساس تعلق و وابستگی جوانان و نوجوانان به الزامات و قید و بندهای اجتماعی حاکم بر نهادها، سازمان و گروه‌های مختلف جامعه و بزهکاری جوانان رابطه وجود دارد. به عبارت دیگر هر قدر میزان تعلقات خاطر و تقیدات فرد به

فرضیه‌ها^۴

در این جا مهمترین فرضیه‌هایی را که از نظریه‌های ذیل رویکردهای سه‌گانه قابل استخراج هستند به عنوان مجموعه یا دستگاہی از فرضیه‌های منتخب که اساس تحلیل نظری ما را در خصوص ارزیابی پژوهش‌های برگزیده تشکیل می‌دهند، ذکر می‌شوند. به منظور سهولت جداسازی و تجزیه و تحلیل هر مجموعه از فرضیه‌ها در قالب رویکردهای سه‌گانه کارکردی ساختاری، تعامل‌گرای نمادی و تضادگرا و نظریه‌های مرتبط با آنها ابتدا عنوان هر رویکرد و سپس نظریه و در ادامه مهمترین فرضیه‌های قابل استخراج از آنها آمده است

۱- رویکرد کارکردی - ساختاری

الف - نظریه آنومی اجتماعی

- هر چه انسجام یا اجماع عوامل اجتماعی‌کننده نوجوان (خانواده، گروه دوستان، مدرسه) بر سر ارزشها و هنجارهای عام اجتماعی کمتر باشد، احتمال بزهکاری نوجوان بیشتر است.

ب - نظریه فشارهای ساختاری

- هر گاه بین انگیزه‌ها و اهداف پذیرفته شده (مورد تأیید و تبلیغ) جامعه یا ارزشها، آرمان‌ها و هنجارها، واقعیت اجتماعی یا شیوه‌ها و وسایل نیل به اهداف و ارزشها بطور گسترده، عدم تناسب وجود داشته باشد، وضعیت آنومیک پدید آمده و در نتیجه آن، فشاری بر افراد وارد می‌شود که آنها را به سوی انواع رفتارهای انحرافی سوق می‌دهد.

- در طبقات پایین، نوعی از رفتار ناهم‌نوا که مستلزم عدم پذیرش هنجارهای عام به عنوان وسایل مشروع نیل به اهداف است و متضمن پیش گرفتن وسایل و ابزارهای جدید نیل به اهداف می‌باشد، بیشتر دیده می‌شود.

ج - نظریه متغیرهای الگویی

^۴ - برای اطلاع بیشتر از نظریه‌هایی که مبنای استخراج فرضیه‌های مزبور بوده‌اند نگاه کنید به لیست منابع: (۴)، (۵)، (۶)، (۷)، (۸)، (۹)، (۱۰)، (۱۱)، (۱۲)، (۱)، (۱۳)، (۱۴)، (۱۵)، (۱۶)، (۱۷)، (۱۸)، (۱۹)، (۲۰)، (۲۱)، (۲۲).

- قبول رسمی یا غیررسمی انحراف درباره فرد، موجب رفتار متفاوت یا نامناسب دیگران نسبت به او می‌شود و در نتیجه بیش از آن که فرد را از شکستن هنجارها باز دارد، موجب افزایش تمایل او به شرکت در گروه‌های منحرف و ایفای نقش‌های انحرافی می‌گردد. (تبدیل انحراف اولیه به انحراف ثانویه).

۳- رویکردهای تضادگرا

- نابرابری و ظلم علت بزهکاری است.

الف - نظریه تضاد گروهی

- از نظر طبقه مسلط رفتار دیگر گروه‌ها جرم تلقی می‌شوند.

- جرم و بزهکاری رفتار گروه اقلیت است.

ب - نظریه جرم، قانون و نظم

- از طریق یک فرایند یادگیری، قدرت طبقه مسلط تحمیل می‌شود، در نتیجه طبقه مسلط، نقش‌های اجتماعی سلطه‌جویانه، تصمیم‌گیرنده و برجسب‌زننده را یاد می‌گیرند و اعضا طبقه پایین یا آنها که موضوع قانونگذاریند (مجرمان و بزهکاران) اقتضائات نقش و پایگاه تازه بزهکار و مجرم‌بودن را می‌آموزند.

- فقرا و غیرسفیدپوستان، حداقل قدرت را دارا هستند، لذا انتظار می‌رود که بالاترین میزان جرم را داشته باشند.

ج - نظریه واقع‌گرایی اجتماعی

- در بخشهایی از جامعه که رفتارها به طور خاص و تفصیلی تعریف نشده است، احتمال این که رفتار برخی از گروهها انحرافی تلقی شود، زیاد است. کلید این فرایند شامل تصوراتی (برداشتها و ادراکاتی) از جرم است که به وسیله بخشهای صاحب قدرت در جامعه حفظ می‌شود.

د - نظریه‌های مارکسیستی

- انحراف تعریفی است که طبقه حاکم از راه برجسب‌زنی بر رفتارهای دو گروه اجتماعی (به عنوان گروه‌های مسئله‌ساز) که منحصرأ قادرند در جوامع سرمایه‌داری موجود، شیوه‌ها، شرایط و الگوهای تولید و مصرف و ایدئولوژی خاص آن را زیر سؤال ببرند، وارد می‌سازد.

ه - نظریه کنترل قدرت

- وضعیت اجتماعی زنان ایجاب می‌کند که جرایم آنها نسبت به مردان کمتر باشد.

هنجارها، قواعد و رسوم جامعه ضعیف‌تر باشد آمادگی فرد برای ارتکاب اعمال انحرافی بیشتر است.

- نوع و میزان کنترل اجتماعی اعمال شده از سوی خانواده و مدرسه به عنوان مهمترین و نخستین منابع کنترل اجتماعی با نوع و میزان انحراف و بزهکاری افراد به ویژه نوجوانان و جوانان ارتباط دارد.

۲- رویکرد کنش متقابل نمادین

الف - نظریه پیوند افتراقی

- رفتار تبهکارانه مانند دیگر رفتارهای معمولی در اثر کنش متقابل با دیگران آموخته می‌شود. رفتار انحرافی نه روان‌شناختی است و نه زیستی. همانطور که مردم در مصاحبت و معاشرت با هم‌نویان در طول یک جریان جامعه‌پذیری که تکیه بر احترام و مقبولیت هنجارها دارد، متمایل به هم‌نویایی می‌شوند، اگر در جریان جامعه‌پذیری طغیان و تخطی از هنجارها را بیاموزند، به سوی رفتار انحرافی کشیده خواهند شد.

ب - نظریه خنثی‌سازی

- عمل بزهکارانه اغلب توسط ارزش‌های نهانی، برانگیخته و هدایت می‌شود. ارزش‌هایی که به طور پنهان یا نیمه‌اشکار در کنار سایر ارزش‌های اجتماعی وجود دارند و در بعضی موقعیتها عمل اجتماعی هنگام تفریح، بازی، شوخی و... ظاهر می‌شوند (با ارزش بودن خشونت و پرخاشجویی، شجاعت و دلوری، هیجان‌طلبی و فعالیت شدید بدنی، بی‌توجهی به برخی معیارها و استانداردهای اجتماعی و...) هر قدر فرد به ارزش‌های نهانی اهمیت بیشتری دهد (مانند جوانان که هم علاقه و هم زمینه مساعد اجتماعی این کار را دارند) بیشتر مستعد بزهکاری خواهد بود.

- هر قدر افراد بهتر و بیشتر بتوانند اهمیت اخلاقی قوانین را بی‌اثر ساخته و آنها را از طریق تکنیک‌های خنثی‌سازی نادیده گیرند و فنون بزهکاری را از هم‌نشینان خود بیشتر بیاموزند و تحت تأثیر شدت دلهره و نیاز به بازسازی شخصیت و خلاقیت انسانی، اراده ارتکاب بزهکاری بیشتری را دارا باشند، احتمال بروز رفتارهای انحرافی و بزهکارانه از آنها بیشتر خواهد بود.

ج - نظریه برجسب‌زنی

مسعود گلچین

به منظور انجام نوعی فرایند ارزشیابی علمی پژوهش‌های فهرست شده، بر اساس ملاک‌های شکلی و محتوایی از پیش تعیین شده‌ای، ابتدا تحقیقات پذیرفته شده، مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفتند. مقصود از این ملاک‌ها نحوه و چگونگی پرداختن محقق به اجزاء شکلی و محتوایی^۵ تحقیق بر اساس گزارش نهایی آن بوده است. در هر مورد از ملاک‌های ارزشیابی بر حسب کمیت و به ویژه کیفیت پژوهش انجام شده، داوری لازم طی دو مرحله توسط دو نفر^۶ بر حسب یک طیف ترتیبی پنج درجه‌ای از خیلی ضعیف تا عالی صورت گرفت.

سپس این تحقیقات بر اساس نمره حاصل از ارزیابی، رده‌بندی و حائزین رتبه عالی (۹۷ تا ۱۲۰ امتیاز^۷) به عنوان پژوهش برگزیده در نظر گرفته شدند. این دسته از پژوهش‌ها شامل ۱۰ مورد

- وجود آزادی (قدرت) و نبود نظارت (کنترل) شرایط مستعدکننده بروز رفتار انحرافی را در افراد جامعه به ویژه جوانان و نوجوانان پدید آورده و تقویت می‌کند.

- آزادی برای انحراف مستقیماً در ارتباط با موقعیت طبقاتی است یعنی مردان آزادتر از زنان برای انجام انحراف هستند و نیز زنان طبقات بالا نسبت به زنان طبقات پایین برای انجام انحرافات آزادتر هستند.

- نوجوانان به ویژه دختران احتمالاً از ریسکها (بطور کلی) و ریسکهای دارای ضمانت قانونی (بطور خاص) اجتناب می‌کنند، در نتیجه زنان بیشتر از ارتکاب رفتار انحرافی بازداشته می‌شوند تا مردان و این تأثیر بیشتر از طریق کنترل مادران است تا پدران.

- هر چه فرد احتمال نظارت و تهدید را بیشتر بداند، احتمال ریسک و رفتار بزهکارانه او پایین می‌آید و بالعکس. در نتیجه تفاوت در میزان جرم و بزهکاری بین دختران و پسران در خانواده‌های پدرسالار بیشتر از خانواده‌های مساوات‌گرا و مدارسالار است.

روش بررسی

در این تحقیق، سعی ما بر این بوده است که دستگامی از فرضیه‌های کلی را در نظر گرفته و سپس براساس این فرضیه‌ها، پژوهش‌های انجام شده را مورد ارزیابی و بازنگری قرار دهیم. این شیوه از کار، منطبق بر فن تحلیل ثانوی داده‌های موجود به شیوه قیاسی است. در این شیوه، محقق با داشتن فرضیه‌های معینی به سراغ داده‌های موجود و پژوهش‌های انجام شده می‌رود و آنها را در پرتو فرضیه‌های مورد نظر، مجدداً تحلیل و بررسی می‌کند. (۲۴)

در این جا، منظور از داده‌هایی که قبلاً گردآوری شده‌اند، "پژوهش‌های انجام شده در حوزه انحرافات و آسیب‌های اجتماعی و نتایج حاصله از آنها" می‌باشد که با توجه به تئوری‌های بررسی شده در بخش نظری کار و فرضیه‌های مأخوذ از آنها مورد نقد و ارزیابی قرار گرفته‌اند.

^۵ - ملاک‌های شکلی شامل شیوه نگارش، نحوه فصل‌بندی، منابع مورد استفاده،

کیفیت تاپ، داشتن چکیده و رعایت سلسله مراتب علمی و ملاک‌های محتوایی شامل نحوه بیان مسئله و ضرورت تحقیق، پیشینه تحقیق، توضیح کافی در زمینه تئوری‌ها، چارچوب نظری، فرضیه‌های تحقیق، روش نمونه‌گیری و حجم آن، مناسب بودن ابزار جمع‌آوری داده‌ها، بحث و نتیجه‌گیری، مناسب بودن سؤال‌های پرسشنامه، گسترش موضوع، ذکر تئوری‌های تحقیق، مناسب بودن تئوری‌های مطرح شده، مدل نظری، جامعه آماری، تعریف نظری و عملی متغیرها، روش‌های آماری و مناسب بودن آنها، پیشنهادات.

^۶ - به منظور حفظ یکدستی و عینیت در مرحله ارزیابی، اولاً ملاک‌های فنی و آکادمیک رایج برای ارزیابی تحقیقات از پیش تعیین و تعریف شدند، سپس داوری توسط یک نفر کارشناس که با الگوی کار محقق در ارزیابی آشنا شده بود، انجام شد. در نهایت، کار ارزیابی و امتیازات داده شده توسط محقق، به همراه شناسنامه، فهرست و چکیده پژوهش‌ها، بازمینی، تکمیل و اصلاح گردید. در نتیجه وجود چارچوب مشخص ارزیابی و دو مرحله داوری و بازمینی مستقل، موجبات اعتبار و عینیت بیشتری را برای کار ارزیابی فراهم آورد.

^۷ - با توجه به وجود ۲۴ معیار ارزشیابی پنج درجه‌ای حداقل و حداکثر نمره احتمالی پژوهش بین ۰ تا ۱۲۰ قابل تغییر است که بر اساس ۵ رتبه از بسیار ضعیف (۰-۲۴)، ضعیف (۲۵-۴۸)، متوسط (۴۹-۷۲)، خوب (۷۳-۹۶) و عالی (۹۷-۱۲۰) درجه‌بندی شده‌اند.

طرح‌های تحقیقاتی مؤسسات مختلف پژوهشی و اجرایی) که واجد صفات زیر بوده‌اند:

۱ - پرداختن پژوهش به انحراف، کجروی، بزهکاری، جرم و ناپهنجاری‌های اخلاقی و رفتاری در محدوده سنی نوجوانان و جوانان.

۲ - داشتن نگرش عام و گسترده به مسئله یا موضوع کجروی و بزهکاری.

۳ - انجام شدن تحقیق در طول دو دهه ۶۰ و ۷۰.

در این پژوهش به منظور ایجاد پوشش هر چه بیشتر نسبت به منابع مورد نظر و واجد شرایط یعنی تحقیقاتی که به کجروی، بزهکاری و جرم در محدوده سنی نوجوانان و جوانان به طور کل پرداخته‌اند و عمدتاً در دو دهه فوق‌الذکر انجام شده‌اند، به کتابخانه‌های دانشگاهی، بخش‌های پژوهشی سازمان‌های بهزیستی، زندان‌ها، وزارت کشور، کانون اصلاح و تربیت، صدا و سیما، جمهوری اسلامی، وزارت آموزش و پرورش، ستاد مبارزه با مواد مخدر، بانک‌های اطلاعاتی مرکز اسناد، کتابخانه ملی، تمایه، منابع مربوط به چکیده پایان‌نامه‌ها و تازه‌های پژوهش در ایران و مؤسسه پژوهشی فرهنگ، هنر و ارتباطات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مراجعه شد.

در چند نوبت فهرست‌های نسبتاً مفصلی از پژوهش‌های انجام شده در حوزه آسیب‌شناسی، کجروی و جرم (بیش از ۱۰۰ مورد) تهیه شد که نهایتاً بر اساس سه ملاک فوق‌الذکر، به علاوه دو عامل امکان دسترسی به منبع و بررسی کیفی اولیه فهرست‌های مزبور، پس از غربال‌گری لازم به تعداد ۵۷ پژوهش محدود شدند. سپس بر اساس ملاک‌های کیفی و محتوایی، مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفتند و در مجموع ۱۲ پژوهش برای ارزیابی نهایی انتخاب گردید.

به این ترتیب در این تحقیق، عملیات نمونه‌گیری خاصی صورت نگرفته است و می‌توان گفت اگر چه بنا بر تمام‌شماری پژوهش‌های واجد شرایط هم نبوده، مقصود بررسی اکثریت هر چه بیشتر و ممکن است از این تحقیقات بوده است که البته با توجه به تنگناهای بودجه‌ای، زمانی و در موارد بسیاری عدم امکان دسترسی به منابع موجود در شهرستان‌ها و مهمتر از همه تناسب

بودند که برای ایجاد تنوع بیشتر، بر اساس انتخاب تصادفی ۲ مورد از تحقیقات رتبه خوب نیز به تعداد قبل افزوده شدند.^۸

در مرحله بعدی، محتوای ۱۲ پژوهش برگزیده، به منظور فراهم آوردن امکان مقایسه، تحلیل و جمع‌بندی این پژوهش‌ها و نتایج حاصل از آنها بر اساس عناصر اساسی فرایند تحقیق در قالب ۱۰ جدول شامل مشخصات کلی و محتوایی خلاصه و ارزیابی شدند. عناوین این جداول به ترتیب عبارتند از جدول ۱ - مشخصات شکلی؛ ۲ - مشخصات محتوایی شامل: الف - طرح مسئله، ب - پیشینه تحقیق، ج - چارچوب نظری، د - مدل تحقیق اجمالی (در مرحله جمع‌بندی تئوریک)، ه - مدل تحقیق تفصیلی (در مرحله اجرایی)، و - فرضیه‌ها، ز - روش‌شناسی، ح - نتایج و دستاوردها، ط - پیشنهادت.^۹

با در اختیار داشتن این جداول می‌توان به محتوای ۱۲ پژوهش برگزیده به طور فشرده و مفید همراه با ارزیابی آنها، دسترسی داشت و بر این اساس به مقایسه تحقیقات بطور عمودی و افقی پرداخت. یعنی مقایسه اجزاء یک پژوهش با هم یا بخش‌های مشابه هر یک از پژوهش‌ها با تحقیقات دیگر.

در نهایت، جمع‌بندی انتقادی، منظم و دسته‌بندی شده‌ای از پژوهش‌های برگزیده در قالب جداول گفته شده فراهم آمده است.

آخرین مرحله، ارزیابی نتایج و دستاوردهای تحقیقات برگزیده بر اساس اهداف تحقیق حاضر و دستگاه فرضیه‌های برگرفته از تئوری‌های انحراف اجتماعی می‌باشد. به طوری که بتوان بر اساس یافته‌های این پژوهش‌ها به پرسش‌های تحقیق کنونی پاسخ داده و تا حد ممکن به اهداف این مطالعه دست یافت.

جامعه آماری و شیوه نمونه‌گیری

جامعه آماری در این پژوهش شامل تمامی تحقیقات داخل کشور است (اعم از پایان‌نامه‌های دانشجویی لیسانس و بالاتر یا

^۸ - نگاه کنید به لیست ۱۲ پژوهش برگزیده در انتهای مقاله

^۹ - با توجه به زیاد بودن تعداد و حجم جداول مزبور جهت رعایت اختصار از ذکر آنها در این مقاله خودداری کرده و تنها به توضیح نتایج بدست آمده از آنها پرداخته شده است.

مسعود گلچین

مقایسه، موارد قابل دسترسی و کم و بیش مناسب را در لیست کارهای بررسی شده جای دادیم.

۱-۲-رتبه پژوهش

بر اساس بررسی دقیق تمامی پژوهش‌های مورد بحث، تنها ۱ مورد از آنها (۱/۱۸٪) در رتبه بسیار ضعیف و ۹ مورد در رتبه ضعیف، یعنی ۱۷/۶٪ از کل کارها جای می‌گیرند. بنابر این، بیش از ۸۰٪ از پژوهش‌های انتخاب شده، حائز رتبه متوسط تا عالی، به ترتیب ۱۸ (۳۱/۶٪)، ۱۹ (۳۳/۳٪) و ۱۰ (۱۷/۵٪) می‌باشند. این امر نشان دهنده تلاش محقق برای دسترسی به پژوهش‌های مرتبط با موضوع و نیز انتخاب مواردی بوده است که از کیفیت اولیه لازم برخوردار باشند. همچنین بیشتر از نیمی از کارهای بررسی شده در رتبه خوب و عالی جای دارد، ۲۹ مورد (۵۰/۸٪).

۲-بخش دوم - ۱۲ پژوهش برگزیده

۱-۲-بخش توصیفی

۱-۱-۱-جنسیت محقق و سال انجام تحقیق

از مجموع ۱۲ پژوهش برگزیده، ۱ مورد از آنها توسط محقق زن و ۱۱ مورد باقی مانده به وسیله محققان مرد انجام شده است. این پژوهش‌ها تماماً در کمتر از ده سال اخیر از سال ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۰ اجرا شده و بیشترین تعداد و نسبت پژوهش‌های مزبور ۵ مورد (۴۱/۷٪) در سال ۱۳۷۸ به پایان رسیده است.

۱-۲-۲-جهت‌گیری رشته‌ای پژوهش

از حیث جهت‌گیری پژوهشی یا رشته دانشگاهی محقق، اکثریت قریب به اتفاق آنها ۱۱ مورد (۹۱/۷٪) در حوزه جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی و تنها یک مورد در زمینه روان‌شناسی بزهکاری و جرم می‌باشد.

۱-۲-۳-مقطع تحصیلی محقق

۶ مورد (۵۰٪) از محققان پژوهش‌های برگزیده، کارهای خود را در قالب پایان‌نامه‌های دوره کارشناسی‌ارشد و نیمی دیگر در قالب طرح‌های پژوهشی ارائه داده‌اند. از آنجایی که معمولاً طرح‌های پژوهشی در مراکز مختلف دانشگاهی، تحقیقاتی و توسط افراد دارای تحصیلات بالاتر از کارشناسی انجام می‌شوند،

نداشتن با اهداف و موضوع تحقیق حاضر، موارد فهرست‌شده، در حد پژوهش‌های گزارش شده در این تحقیق تقلیل یافته‌اند.

در هر صورت آنچه اینک فراهم آمده است، با توجه به حجم و تنوع کارهای بررسی شده، آنقدر از کفایت کمی و کیفی برخوردار است که بتوان مجموعه فراهم آمده را بازنمای نسبتاً کاملی از تحقیقات انجام شده داخلی در دوره معاصر در حوزه کجروی و بزهکاری نوجوانان و جوانان دانست^{۱۱}.

نتایج و یافته‌ها

۱-بخش اول: ۵۷ پژوهش مورد بررسی

۱-۱-نوع انحراف مورد بررسی

نوع، فراوانی و نسبت موضوعاتی که پژوهش‌های بررسی شده به آنها پرداخته‌اند، بدین شرح است: بیشترین فراوانی و نسبت متعلق به موضوع بزهکاری است. به عبارت دیگر ۳۱ مورد (۵۴/۴٪) از پژوهش‌های بررسی شده پیرامون بزهکاری بطور کل بوده‌اند. در رتبه‌های بعدی اعتیاد (۱۳ مورد، ۲۲/۸٪)، هنجارشکنی (۵ مورد، ۸/۸٪)، فرار از خانه (۲ مورد، ۳/۵٪) جای می‌گیرند. چنان چه موضوعاتی را که جنبه کلی دارند (بزهکاری، هنجارشکنی، کجرفتاری) کم و بیش یک مقوله فرض کنیم و در برابر آنها تحقیقاتی را که به جنبه خاصی از رفتار انحرافی، بزهکاری و جرم پرداخته‌اند، قرار دهیم، دسته اول ۶۶/۷٪ از کارها (۳۸ مورد) و دسته دوم در برگیرنده ۱۹ مورد از کارها (۳۳/۴٪) یعنی پژوهش‌های مربوط به اعتیاد، فرار از خانه، تخریب اموال عمومی و پرخاشگری می‌باشد. بالاتر بودن نسبت پژوهش‌های دارای موضوع کلی در حوزه انحرافات اجتماعی نوجوانان و جوانان، در فهرست تحقیقات بررسی شده امری طبیعی و مورد انتظار است. زیرا اساساً هدف ما عمدتاً و در وهله نخست پژوهش‌هایی بوده است که هم در خصوص متغیر وابسته تحقیق و هم در چارچوب متغیرهای مستقل از کلیت و جامعیت برخوردار باشند. در عین حال به منظور پوشش دادن نسبت به انواع خاصی از رفتار انحرافی و بزهکارانه و فراهم آوردن زمینه

^{۱۱} - نگاه کنید به اصل گزارش تحقیق

۲۵٪) می‌باشد که به دلیل سر و کار داشتن با نوجوانان و جوانان یعنی محدوده سنی مورد نظر در این طرح، طبیعی به نظر می‌رسد. سهم مراکز دانشگاه دولتی، ۴ مورد کار (۳۳/۳٪) که به همراه یک پژوهش متعلق به دانشگاه آزاد ۴۱/۶٪ می‌باشد. مراکز خاصی که با پدیده انحراف، بزهکاری و جرم نوجوانان سر و کار دارند، یعنی کانون اصلاح و تربیت و بخش آموزشی و پژوهشی سازمان زندان‌ها روی هم رفته در لیست پژوهش‌های برگزیده دارای ۴ مورد کار ۳۳/۴٪ می‌باشد که باز هم سهم بجا و قابل قبولی را نشان می‌دهند.

به طور کل مراکز دانشگاهی ۴۱/۶٪ و غیردانشگاهی ۵۸/۳٪ از پژوهش‌های برگزیده را سفارش یا انجام داده‌اند. البته باید توجه داشت که مجریان طرح‌های پژوهشی مراکز غیردانشگاهی مستقیم یا بطور غیرمستقیم، دانشگاه‌ها و تحصیلکردگان آنها در قالب انجام پایان‌نامه یا طرح‌های پژوهشی بوده‌اند.

۲-۱-۷- نوع انحراف مورد بررسی

از حیث عنوان یا موضوع مورد مطالعه در ۱۲ مورد پژوهش برگزیده یا به عبارت دیگر متغیر وابسته تحقیق‌های مزبور ۶ پژوهش (۵۰٪) با عنوان بزهکاری، ۳ پژوهش (۲۵٪)، هنجارشکنی و ۳ مورد باقی مانده (۲۵٪) پیرامون موضوعاتی از قبیل کج رفتاری، اعتیاد و تخریب اموال عمومی انجام شده‌اند.

به طور کل در این پژوهش‌ها در چارچوب متغیر وابسته مواردی همچون میزان جرم (انحرافات اجتماعی، بزهکاری)، خرابکاری یا گرایش به آن، هنجارشکنی، میزان همنوایی نوجوان با ارزشها و هنجارهای عام جامعه رفتارهای ناهمنوا به طور کل، رفتار پرخاشگرانه، سرقت، تخریب اموال عمومی، ناهمنوایی تکانشی، ناهمنوایی عمومی، کلاهبرداری، سیگار کشیدن، ناهمنوایی فرهنگی، ایستادگی در مقابل حرف والدین و ایجاد مزاحمت تلفنی، بزهکاری (بزهکاری به طور کل، سرقت و تقلب، پرخاشگری و تخریب، کجروی اخلاقی، کجروی جنسی، کجروی فرهنگی، روابط نامشروع جنسی، قتل، دعوا و ایراد ضرب و جرح)، استفاده، نگهداری، جابجایی و خرید و فروش مواد مخدر، گرایش جوانان به گروه‌های ناپهتجار موسیقی و... در قالب متغیرهای مستقل عواملی مانند از خودبیگانگی، بی‌هنجاری فرد، ارتباط فرد

می‌توان نتیجه گرفت که تمامی پژوهش‌های برگزیده توسط افراد دارای تحصیلات معادل کارشناسی‌ارشد صورت پذیرفته‌اند یا به عبارت دیگر در میان پژوهش‌ها، بطور مشخص از پایان‌نامه‌های دوره کارشناسی اثری دیده نمی‌شود.

۲-۱-۴- محل انجام پژوهش

۶ مورد از پژوهش‌های مورد بحث معادل ۵۰٪ از آنها در تهران و همین مقدار در مراکز پژوهشی و دانشگاهی شهرستان‌ها یا بر روی نمونه‌ای برگرفته از اجتماعات غیرتهرانی انجام شده‌اند. گذشته از پژوهش‌های متعلق به نمونه‌های تهرانی، بیشترین نسبت پژوهش‌های برگزیده مربوط به شهر اصفهان (۴ مورد، ۳۳/۳٪) می‌باشد که به نوبه خود رقمی قابل توجه است. به احتمال زیاد وجود ۴ مورد پژوهش برگزیده از اصفهان از یک سو نشانه توجه به موضوع بزهکاری و جرم نوجوانان و جوانان در آن شهر و از سوی دیگر حاکی از علاقمندی و توان پژوهشگران آن دیار می‌باشد. دو شهر دیگر، رشت و میاندوآب هر کدام ۱ پژوهش برگزیده را به خود اختصاص داده‌اند.

۲-۱-۵- محل مشاهده پژوهش

۱۲ مورد پژوهش برگزیده در مراکز پژوهشی و دانشگاهی مختلف مشاهده شده‌اند که در صورت لزوم می‌توان به آنها در همین محل‌ها دسترسی پیدا کرد.

بیشترین این موارد (۵ مورد، ۴۱/۷٪) در مرکز آموزشی و پژوهشی سازمان زندان‌ها وجود دارند. بالا بودن نسبت پژوهش‌های مشاهده شده در مرکز اخیر که به همراه یک مورد پژوهش برگزیده موجود در کتابخانه ستاد مبارزه با مواد مخدر ۵۰٪ پژوهش‌های برگزیده را شامل می‌شود، تا حد زیادی طبیعی و مورد انتظار است، زیرا اصولاً مراکز یاد شده عهده‌دار انجام و مدیریت یا دست‌کم نگهداری پژوهش‌های مرتبط با حوزه بزهکاری و انحرافات اجتماعی می‌باشند. در عین حال، تنها ۲ مرکز دانشگاهی (تهران و علامه) هر کدام با ۲ پژوهش برگزیده در جایگاه قابل تأملی قرار دارند.

۲-۱-۶- دانشگاه یا مرکز انجام دهنده پژوهش

در مراکز انجام دهنده یا دست‌کم سفارش دهنده پژوهش‌های برگزیده، بیشترین نسبت متعلق به آموزش و پرورش (۳ مورد،

مسعود گلچین

با توجه به این که کانون اصلاح و تربیت نیز در حقیقت زندان کودکان و نوجوانان به شمار می‌آید باید گفت جمعاً ۴۱/۷٪ از جامعه آماری پژوهش‌های مورد بحث بر روی جمعیت نوجوانان بازداشت شده و اغلب دارای محکومیت صورت گرفته‌اند. ۲ مورد دیگر از تحقیقات بطور مشترک و مقایسه‌ای جامعه آماری و نمونه خود را از میان دانش‌آموزان و نوجوانان زندانی یا بازداشت شده، برگزیده‌اند که در یک مورد از این کارها تنوع بیشتری به جمعیت نمونه داده شده است و تعدادی از نوجوانان حاضر در محیط‌های پارک‌ها و خیابان‌ها نیز مورد مطالعه قرار گرفته‌اند.

از حیث جنسیت افراد پاسخگو و مورد مطالعه نیمی از پژوهش‌ها اختصاصاً به نوجوانان و جوانان پسر پرداخته‌اند و ۵۰٪ باقیمانده مشترکاً پسران و دختران را مورد مطالعه قرار داده‌اند. در مجموع تعداد دختران مورد مطالعه در نمونه‌های تحقیقات مزبور ۹۶۵ و تعداد پسران ۲۴۵۹ می‌باشد که بر روی هم جمعیتی بالغ بر ۳۴۲۴ نفر را شامل می‌شود. بطوری که مشاهده می‌شود، پژوهش‌های برگزیده مورد بررسی، در مجموع از تنوع موضوعی، روشی و بخصوص از حجم بالای نمونه مورد مطالعه برخوردارند که با توجه به این که حدود نیمی از آنها از افراد حاضر در بازداشتگاه‌ها و زندانها و نیمی دیگر از دانش‌آموزان دبیرستانی بوده‌اند، ارزش این مطالعه و نتایج حاصل از پژوهش‌های مزبور بیشتر معلوم می‌شود.

۲-۱-۱- رتبه پژوهش

سرانجام، همانطور که قبلاً نیز گفته شد، پژوهش‌های برگزیده، ۲ مورد حائز رتبه خوب (۸۷ و ۹۵ امتیاز) و ۱۰ مورد واجد رتبه عالی (حداقل ۹۷ و حداکثر ۱۱۶) می‌باشند. دارندگان رتبه خوب، ۱۹ پژوهش بوده‌اند که حائز حداقل ۷۳ و حداکثر ۹۵ امتیاز می‌باشند. ۲ مورد از این پژوهش‌ها به طور تصادفی همراه با تمامی ۱۰ مورد پژوهش واجد رتبه عالی به عنوان پژوهش‌های برگزیده نهایی انتخاب شدند.

۲-۲- نتایج تحلیلی

۲-۲-۱- عوامل مؤثر بر انحراف اجتماعی جوانان

با گروه‌های منحرف، جداافتادگی، پایگاه اجتماعی - اقتصادی و فرهنگی خانواده، متعلق بودن به مناطق نازل شهری، نوع خانواده (پدرسالار، مساوات‌گرا)، ساختار خانواده (بسامان یا نایسامان)، میزان تعهد اجتماعی، از هم‌گسیختگی خانواده، نظارت اجتماعی، عدم نظارت کافی والدین بر رفتار فرزندان، ضدیت با قوانین، میزان بهره‌مندی از امکانات زندگی، میزان نظارت در محیط اجتماعی نوجوانان و جوانان، میزان و سطوح دینداری، جایگاه کنترل درونی و بیرونی، وجود فرصت‌های کنترل نشده برای نوجوانان، متعلق بودن به گروه‌های مهاجر شهری و جنسیت، سن، وضعیت تحصیلی، عوامل و متغیرهای آموزشی و... مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌اند.

۲-۱-۸- روش تحقیق و نوع ابزار جمع‌آوری داده‌ها

اکثریت پژوهش‌های برگزیده ۹ مورد ۷۵٪ از روش پیمایشی، ۲ مورد علی-مقایسه‌ای و ۱ مورد روش توصیفی استفاده کرده‌اند. شیوه جمع‌آوری اطلاعات در ۷۵٪ این پژوهش‌ها (۹ مورد)، پرسشنامه (به صورت خودگزارشی) و مابقی آنها پرسشنامه همراه با مصاحبه بوده است. به این ترتیب، مشخص می‌شود که نوع روش تحقیق اتخاذ شده و شیوه خاص جمع‌آوری اطلاعات جنبه پهنانگر و در راستای جمع‌آوری اطلاعات کمی، قابل مقایسه و مناسب برای تحلیل‌های آماری بوده است. از آنجایی که اتخاذ روش‌ها و شیوه‌های کیفی، ژرفانگر، خلاقانه و ترکیبی برای مطالعه بزهکاری و کجروی و دست‌کم انواع خاصی از آن، مفید و حتی ضروری است، به نظر می‌رسد، پژوهشگران علاقمند به این حوزه در آینده لازم است به روش‌های فوق‌الذکر توجه بیشتری داشته باشند.

۲-۱-۹- محل یا موقعیت جامعه آماری

۵ مورد (۴۱/۶٪) از پژوهش‌های مزبور، جامعه آماری و نمونه خود را از مدارس و محیط‌های آموزشی انتخاب کرده‌اند. ۳ مورد (۲۵٪) از این پژوهش‌ها بر روی نوجوانان و جوانان زندانی و ۲ مورد در میان نوجوانان کانون اصلاح و تربیت انجام شده‌اند.

مسئولین مدرسه؛ میزان آگاهی والدین از وضعیت دوستان و معاشین فرزندانشان.

شایان ذکر است که هیچ یک از این متغیرها به تنهایی و به طور کامل، تعیین کننده و تبیین کننده پدیده رفتار انحرافی و بزهکاری نوجوانان و جوانان نمی باشند. از جنبه تئوریک و تجربی می توان فرض کرد که اولاً تأثیر متغیرهای فوق الذکر با هم برابر نبوده و کم و بیش با یکدیگر متفاوتند. ثانیاً تأثیر آنها همواره به یک اندازه نمی باشد و در حقیقت بر اساس حضور متغیرهای دیگر و محیط یا شرایط وقوع رفتار انحرافی، میزان تأثیر گذاری متغیرها ممکن است، شدت یا ضعف داشته باشد.

۲-۲-۲ - متغیرهای تئوریک مورد استفاده (تأیید شده) در پژوهش های برگزیده به تفکیک رویکردها و مکاتب، نظریه پردازان و نظریه های مختلف

۱ - بیشترین فراوانی استفاده از مکاتب و رویکردهای تبیین کننده انحرافات اجتماعی، ۱۱ مورد از ۱۲ پژوهش برگزیده متعلق به مکتب کارکردی - ساختاری می باشد و پس از آن به ترتیب دو رویکرد تعامل گرایی نمادی با فراوانی ۱۰ و رویکرد تضادگرا با فراوانی ۸ قرار دارند. البته بخش اعظم دو رویکرد تعامل گرایی نمادی و تضادگرا و حتی پاره ای از نظریه های مرتبط با مکتب کارکردی - ساختاری علیرغم اهمیت، وجاهت و قدرت نسبی شان در تبیین پدیده انحراف اجتماعی به ویژه در تحلیل تفسیر بنیادین، معناشناختی و تعاملی آن و همچنین در تحلیل موفقیت آمیز نسبتی که میان انحراف اجتماعی و پدیده هایی مانند نابرابری در حیثیت، ثروت و قدرت وجود دارد، به دلایلی همچون گرایش ها و الگوهای رایج پژوهشی در جامعه علمی ما، گرایش ها و مقتضیات سیاسی، ایدئولوژیک، هستی شناختی و نیز دشواری ها و محدودیت های روش شناختی، اطلاعاتی و فنی، اساساً مورد توجه قرار نگرفته یا به ندرت بکار رفته اند.

۲ - نظریه هایی که بیشترین استفاده از آنها به عمل آمده است، به ترتیب نظریه آنومی اجتماعی دورکیم و مرتون ۱۱ مورد، نظریه معاشرت های متفاوت ساترلند ۱۰ مورد، کنترل اجتماعی هیرشی، رلکس و نی ۷ مورد و به طور غیرمستقیم نظریه کنترل هاگان ۷ مورد می باشند.

بر حسب یافته های پژوهش های برگزیده مورد بررسی، کجروی و بزهکاری نوجوانان تحت تأثیر یا در رابطه با عواملی همچون متغیرهای زیر می باشد:

الف - عوامل یا متغیرهای فردی: جنس؛ سن؛ محل تولد (شهرستانی یا تهرانی بودن)؛ نوع و سطح آرزوهای نوجوان برای آینده شغلی، تحصیلی و خانوادگی ...

ب - عوامل یا متغیرهای خانوادگی: پایگاه اجتماعی خانواده؛ سطح درآمد ماهیانه خانواده؛ میزان بهره مندی از امکانات زندگی؛ نوع مسکن؛ قیمت مسکن؛ سطح تحصیلات والدین؛ درجه مذهبی بودن والدین (در چهار بعد اعتقادات، عمل به مناسک، داشتن تجربه دینی، باور به اهمیت دین در زندگی)؛ متعلق بودن به گروه های مهاجر شهری؛ نحوه گذران اوقات فراغت والدین؛ میزان گسیختگی خانواده

ج - عوامل یا متغیرهای مربوط به گروه دوستان: میزان تماس افراد با دوستان کجرو؛ عضویت در گروه های بزهکار؛ درجه ناهمنوایی موجود در محیط یا گروه مرجع نوجوان؛ مدت زمانی که نوجوان با دوستانش برای خیابانگردی صرف می کند؛ وضعیت گروه دوستان از نظر سنی، سابقه دستگیری، محکومیت، سیکاری و اهل دود و دم بودن؛ تعداد دوستان دستگیر شده؛ تعداد دوستان معتاد؛ تشویق دوستان فرد به انجام کار خلاف؛ دوستی با افراد غیرهمجنس.

د - عوامل یا متغیرهای مرتبط با تحصیل و محیط آموزشی: وضعیت تحصیلی؛ میزان سالیانه مردودی؛ غیبت غیرموجه از کلاس؛ فرار از مدرسه؛ میزان تعلق به مدرسه؛ شرکت نکردن در فعالیت های غیردرسی مدرسه؛ علاقه شدید به تعطیلی مدرسه؛ به اجبار والدین به مدرسه رفتن؛ تحت فشار بودن دانش آموزان از سوی محیط آموزشی؛ به حرف و تذکر مربیان آموزشی اهمیت ندادن.....

ه - متغیرهای مربوط به رابطه خانواده با مدرسه و گروه دوستان: میزان شرکت والدین در جلسات انجمن اولیاء و مربیان؛ میزان آگاهی والدین از زمان تعطیل شدن مدرسه و فعالیت های فوق برنامه مدرسه؛ میزان توافق یا تضاد ارزشی بین خانواده و

مسعود گلچین

ریشه‌های دورگیمی آن در نظریه آنومی اجتماعی می‌باشند، بطور مشخص دیده می‌شوند.

تا اینجا، می‌توان گفت که معاشرت با دوستان ناهمنوا، در معرض فرایند اجتماعی شدن ناهمنوا بودن، متأثر بودن از برخی ابعاد خانواده و نوع یا میزان کنترل‌های درونی و بیرونی فرد، به عنوان متغیرهای واقع در سطح تحلیل میانی و موقعیتی، تبیین کننده رفتار انحرافی توانسته‌اند از جایگاه قابل توجهی در پژوهش‌های حوزه انحرافات اجتماعی نوجوانان و جوانان برخوردار شوند و بر همین اساس شایسته هرگونه توجه می‌باشند. ثانیاً، نخستین متغیر پرتکرار و پرتأیید یعنی «عدم انطباق انگیزه‌های منبعث از فرهنگ (ارزش‌ها و اهداف) با امکانات ارضاء آنها (هنجارها و وسایل نیل به اهداف) بر حسب موقعیت و منزلت اجتماعی فرد» با فراوانی ۸ مورد کار، متناظر با متغیر «موقعیت اجتماعی یا طبقاتی نوجوانان» (با فراوانی ۷ مورد) که بر حسب وضعیت خانوادگی آنها سنجیده شده است، متغیری ساختاری و واقع در سطح تحلیل کلان می‌باشد که اگر چه در مواردی تماماً یا بعضاً از حیث ضرایب همبستگی رابطه شدیدی را با رفتار انحرافی نشان نمی‌دهد، لیکن کم و بیش به طور مداوم، حضور و تأثیر آن به ویژه در فاصله دورتر و بنیادی‌تری نسبت به وقوع بزهکاری و جرم حس می‌شود. مفاد تئوریک دو متغیر فوق‌الذکر به همراه متغیر «آنومی اجتماعی: ضعف و گسیختگی چارچوب‌های ادغام اجتماعی در نهادها و گروه‌های اجتماعی کننده (خانواده، گروه‌های شغلی، مذهبی، تحصیلی و دوستان)» که حائز رتبه سوم شده است، یادآور اهمیت و جایگاه نظریه‌های ساختاری (آنومی اجتماعی دورگیم، فشارهای ساختاری مرتون) و حتی مفروضات نظریه رویکرد تضادگرا در زمینه‌سازی بنیادین رفتارهای انحرافی و شیوع آنها در جامعه می‌باشد. ثالثاً، متغیر «ارتباط و معاشرت با دوستان ناهمنوا»، با همه ابعاد و خصوصیات آن با فراوانی ۸ مورد، متناظر با متغیر «قرار داشتن در معرض مناسبات، فرایند اجتماعی شدن و یادگیری اجتماعی مساعد با بزهکاری در خانواده، گروه دوستان و محیط پیرامون فرد» با فراوانی ۷ مورد، به عنوان علت قریب در شکل‌گیری

۳ - متغیرهای تئوریک بر حسب بیشترین مورد استفاده در ۱۲ پژوهش برگزیده که می‌توانند نشان دهنده اولویت عوامل مرتبط با بزهکاری یا تأثیرگذار بر رفتار انحرافی باشند، به ترتیب عبارتند از:

عدم انطباق انگیزه‌های منبعث از فرهنگ (ارزش‌ها و اهداف) با امکانات ارضاء آنها (هنجارها و وسایل نیل به اهداف) بر حسب موقعیت و منزلت اجتماعی فرد (۸ مورد)، معاشرت با افراد ناهمنوا بر حسب سن، فراوانی، طول مدت و شدت تماس‌ها (۸ مورد)، کنترل‌های درونی (شخصی) و بیرونی (اجتماعی) (۷ مورد)، آنومی اجتماعی: ضعف و گسیختگی چارچوب‌های ادغام اجتماعی در نهادها و گروه‌های اجتماعی کننده (خانواده، گروه‌های شغلی، مذهبی، تحصیلی و دوستان) (۷ مورد)، نوع و میزان کنترل اجتماعی اعمال شده از سوی خانواده و مدرسه (۷ مورد)، قرار داشتن در معرض مناسبات، فرایند اجتماعی شدن و یادگیری اجتماعی مساعد با بزهکاری در خانواده، گروه دوستان و محیط پیرامون فرد (۷ مورد)، ضعف مکانیزم‌های کنترل شخصی (عزت نفس، خودپنداره و...) و اجتماعی (تعلق به سازمان‌ها و نهادهایی چون خانواده، مدرسه، دین و...) (۶ مورد)، موقعیت اجتماعی (۶ مورد)، سبک یا شیوه تربیتی و اجتماعی کردن خانواده (۵ مورد).

با ملاحظه متغیرهای فوق‌الذکر تکرار و ترتیب آنها در پژوهش‌های برگزیده درمی‌یابیم که اولاً در کل، سهم عامل «ارتباط و معاشرت با دوستان ناهمنوا» و برخی از مهمترین متغیرهای خانوادگی، مانند پایگاه اقتصادی - اجتماعی، نوع و میزان کنترل، نظارت و رسیدگی و انسجام یا گسیختگی خانواده همچنان در صدر عوامل تأثیرگذار بر رفتار انحراف نوجوانان و جوانان می‌باشد.

همچنین، در متغیرهای تئوریکی که حائز بیشترین فراوانی‌ها شده‌اند، مقوله کنترل اجتماعی درونی و بیرونی یا میزان علائق و روابط، تقیدها و تعهدهای اجتماعی و اعتقادی افراد در جامعه که همگی یادآور مفاد نظریه کنترل اجتماعی هیرشی و دیگران و

د - آسیب رساندن به اموال عمومی مانند در، دیوار، تخته سیاه، میز، صندلی در محیط آموزشی؛ فضای سبز، صندلی اتوبوس‌ها، سینماها، لامپ‌های خیابان، آثار تاریخی و مذهبی و... نه تنها روز به روز ضربه‌های سنگینی بر اموال عمومی وارد می‌سازد و سالیانه هزینه‌های کلاتی صرف جبران آنها می‌شود، بلکه موجب ناراحتی روحی و روانی مردم و مسئولین شده و بدین طریق انسجام اجتماعی را با خطر مواجه می‌سازد.

ه - عدم توجه به نوجوانان به عنوان قشر عظیمی از جمعیت ایران از سوی محیط‌های آموزشی و اجتماعی موجب شکل‌گیری رفتارهای خرابکارانه آنها شده و بدین طریق گرایش کینه‌توزانه‌ای را نسبت به جامعه و دستگاه قضایی و ضابطین قانون در نوجوانان ایجاد کرده است.

و - توزیع نابرابر منابع اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و عوامل ساختاری دیگر نظیر فشار جمعیت و رشد شهرنشینی، انزوای اجتماعی، بیگانگی و ناهنجاری‌های اجتماعی می‌تواند آسیب‌های اجتماعی را افزایش دهد و پذیرش و تأیید از سوی دیگران می‌تواند به کاهش میزان جرایم کمک کند.

ز - دوره نوجوانی یک دوره بحرانی است و اگر عوامل مختلف تأثیرگذار نظیر والدین، محیط مدرسه، دوستان و در کل اجتماع، محیط مناسبی را برای هویت‌یابی، همانندسازی و جامعه‌پذیری این گروه بوجود نیاورد، نوجوان آسیب‌پذیر شده و مستعد حرکت به سوی ناهنجاری، بزهکاری و خرابکاری خواهد شد. در اینجاست که انجام رفتارهای بزهکارانه تبدیل به یک امر عادی خواهد شد و قبح آن از بین خواهد رفت. بدین طریق ناهنجاری‌هایی از قبیل مدرسه‌گریزی و خرابکاری مقدمه انحرافات اجتماعی دیگر چون قتل، سرقت و... خواهد بود و به عبارت دیگر بزهکاری تبدیل به جرم خواهد شد.

ح - اعتیاد، توان تولید و ابتکار را از معتمدان می‌ستاند، آنها را تبدیل به نیروی مصرف‌کننده صرف و هزینه‌های کلان و گزافی را بر جامعه تحمیل می‌کند.

ط - گرایش جوانان به گروه‌های ناپهتجار موسیقی، تقلید آنان از الگوهای ظاهری و رفتاری این گروه‌ها، علاوه بر تأثیر منفی که در وضعیت ظاهری جوانان می‌گذارد، بر وجهه‌نظرها، دیدگاه‌ها،

کجروی اجتماعی، باید همواره مورد توجه محققان و دست‌اندرکاران مسائل جوانان و نوجوانان قرار گیرد.

۲ - ۳ - پیامدهای انحراف اجتماعی جوانان

از آنجایی که تکیه پژوهش‌های مورد بررسی بر تبیین چرایی و چگونگی بروز و شکل‌گیری رفتار انحرافی بوده است، معمولاً مبحثی مستقل و حتی در مواردی ضمنی برای تشریح پیامدهای انحراف و بزهکاری نوجوانان بخصوص با اتکاء بر نتایج و دستاوردهای تحقیق خود نداشته‌اند. در عین حال، بر حسب توضیحات این پژوهش‌ها در بیان ضرورت و اهمیت مسئله مورد تحقیق خود و گاه در مباحث دیگر مانند بخش نتیجه‌گیری به مطالبی در خور پاسخ این پرسش که «این پژوهش‌ها، چه پیامدهایی را برای انحراف و بزهکاری نوجوانان در نظر گرفته یا شناسایی کرده‌اند؟» برمی‌خوریم، از قبیل:

الف - عدم چاره‌اندیشی مناسب برای کجروی جوانان، باعث می‌شود که تبهکاری آنان ادامه یافته و اعمالی در سنین بالاتر انجام دهند که به آن جرم اطلاق می‌شود. به عبارت دیگر کجروی جوانان خاستگاهی برای کشاندن جوانان به جنایت بزرگسالان در آینده به شمار می‌رود.

ب - کجروی نوجوانان و جوانان دارای پیامدهای مختلفی است. از نظر فردی، فرد کجرو به واسطه عمل انحرافی مرتکب شده، موقعیت و منزلت خود را در بین خانواده، دوستان و اجتماع از دست خواهد داد و لذا، او در معرض آسیب‌های روانی و شخصیتی قرار خواهد گرفت.

ج - عمل بزهکارانه سبب می‌شود که فرد مقداری از گرانبهارترین سرمایه زندگی یعنی عمر خویش را در زندان بگذراند. در زندان به گونه‌ای با او رفتار می‌شود که با اشخاص مایه دردسرساز و به عنوان آدمی که با سایر اشخاص متفاوت است به او نگاه می‌کنند و این موضوع در نحوه تلقی و رفتار او تأثیر گذاشته و به او حالت و احساس بی‌عدالتی دست می‌دهد. چون کسانی را می‌شناسد که دستگیر نشده و به کیفر نرسیده‌اند. همچنین در طول زندانی بودن با بزهکاران دیگر حشر و نشر داشته و از آنان رموز کار را می‌آموزد. به علاوه گرایش کینه‌توزانه نسبت به جامعه و دستگاه قضایی و ضابطین قانونی پیدا می‌کند.

نگرش‌های مذهبی و سیاسی آنان و در نهایت در رفتارهای اجتماعی‌شان تأثیر گذاشته و مسیر انطباق رفتاری جوانان یا ارزشهای فرهنگی را دچار اختلال می‌سازد.

ی - انحراف اجتماعی و ناهنجاری مانند میکروب و بیماری است که اگر از انتشار و شیوع آن جلوگیری نشود و چنانچه این ناهنجاری‌ها در مراحل ابتدایی شناخته و درمان نشوند، روز به روز وسعت و دامنه آن گسترش پیدا می‌کنند، به یک عارضه عمومی تبدیل می‌شوند و چه بسا، جامعه را از مسیر اصلی خود منحرف نمایند.

ک - نظارت ناکافی والدین بر دانش‌آموزان موجب ارتباط نزدیک، تماس و کنش متقابل اجتماعی با دوستان ناباب و هنجارشکن می‌شود. دانش‌آموزان در کنش متقابل با دوستان ناباب، فنون انحرافات را یاد می‌گیرند و هر چه شدت و میزان تماس بیشتر باشد، احتمال هنجارشکن شدن فرد نیز بیشتر است. به عبارت دیگر فردی که در فضای آلوده‌تری قرار می‌گیرد، میزان تماس و ارتباطش با کجروان بیشتر شده و چنان چه از سوی دوستان ناباب به ضدیت با قوانین و هنجارهای مسلط جامعه تشویق شود، به تبعیت از آنها به هنجارشکنی می‌پردازد.

ل - شرایط نامساعد در روابط خانوادگی مانند مشاجره لفظی، دعوا و پرخاشگری والدین نسبت به هم یا نسبت به فرزندان در هنجارشکن شدن دانش‌آموز تأثیر دارد. نوجوان از مشاهده این که والدین آنها از روابط توأم با سازگاری برخوردارند، علاوه بر احساس مسرت، الگویی عملی می‌گیرد و درسی واقعی می‌آموزد که با دیگران چگونه روابط مسالمت‌آمیز و مناسب برقرار نماید.

م - عوامل زیر موجب ترس، دلهره و دلزدگی دانش‌آموزان از محیط مدرسه می‌شود و این امر در جای خود موجب ارتکاب فعالیت‌های خرابکارانه می‌شود: تحت فشار بودن دانش‌آموزان از سوی محیط آموزشی، شرکت نکردن در فعالیت‌های غیردرسی، داشتن علاقه شدید به تعطیلی مدرسه، به اجبار والدین به مدرسه رفتن، به حرف و تذکر مربیان آموزشی اهمیتی ندادن، تحصیل در مدرسه را نوعی اتلاف وقت دانستن و امیدوار نبودن به پیشرفت در ایران از طریق تحصیلات.

۲ - ۲ - ۴ - برخی پیشنهادها و راهکارهای مهم در این قسمت، جهت پاسخگویی به این سؤال تحقیق که "پیشنهادها و راهکارهای ذکر شده در پژوهش‌های برگزیده یا قابل استنتاج از آنها به ترتیب اهمیت و کاربردی بودن کدامند؟" به مواردی چند از پیشنهادها مفید و سازنده پژوهش‌های برگزیده اشاره می‌شود.

الف - پیشنهاداتی برای محققین و پژوهشگران

۱ - توجه بیشتر به نوع، میزان، عوامل و نتایج رفتارهای انحرافی نوجوانان و جوانان در پژوهشهای خود و کافی ندانستن مطالعات و تحقیقاتی که تاکنون در این زمینه انجام شده است.

۲ - پرداختن به یک یا چند مورد خاص از رفتار بزهکارانه در پژوهشهای آینده و بگونه‌ای عمیق‌تر مورد بررسی قرار دادن آنها.

۳ - استفاده از تکنیک مصاحبه بویژه مصاحبه‌های نیمه سیستماتیک و آزاد یا عمیق برای کسب آن دسته از اطلاعاتی که از راه یک مطالعه پرسشنامه‌ای درباره رفتار انحرافی بدست نمی‌آید.

۴ - همچنین استفاده از فن مصاحبه گروهی و تکنیک نمایشی و نیز تحلیل محتوای نوشته‌های نوجوانان برای شناخت فرایند بروز رفتار ناهمنوا. احتمالاً بکارگیری فنون مصاحبه نیمه سیستماتیک و آزاد و تکنیک‌های گفته شده در این بند ما را قادر خواهد ساخت تا در کنار یک مطالعه پرسشنامه‌ای به شناخت جامع‌تری از ابعاد ناهمنوایی نوجوانان دست یابیم.

۵ - انجام تحقیقاتی با نهایت دقت و حساسیت در دیگر زندانیها به ویژه در شهرهای بزرگ.

۶ - استفاده دانشجویان، محققان و مراکز پژوهشی از نتایج، دستاوردها و پیشنهادات کلیه مطالعات انجام شده، گزارشات و پایان‌نامه‌های موجود به هنگام تحقیق در مورد بزهکاری و جرائم، به منظور حذف موارد تکراری و کنکاش و تفحص پیرامون مسائل جدید و نامکشوف.

۷ - انجام تحقیقات جامع، به این معنا که زندانیان و شرایط فردی و خانوادگی‌شان و زمینه ارتکاب جرم آنها در تمام زوایای

رفتارهای انحرافی بر جای می‌گذارد و در عوض اعمال صمیمیت توأم با اقتدار، قانون‌گرایی، اعتماد به نوجوانان و پایبندی به ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی و اجتماعی در الگوهای اجتماعی کردن والدین موجب همنوایی بیشتر نوجوانان خواهد شد.

۷- والدین خصلت‌های هیجان‌طلبی، مخاطره‌جویی و فعالیت‌های شدید جسمانی نوجوانان را به عنوان ویژگی‌های خاص دورهٔ سنی آنها بخوبی درک کرده و در هدایت و کنترل این خصوصیات برای جلوگیری از بروز رفتارهای ناهمنا یا ایجاد عادت به کجروی اهتمام بیشتری داشته باشند.

۸- ضروری است، نوجوانان در ارتباط با همسالان و دوستانشان و نیز در تأثیرپذیری از آنها با آگاهی و دقت بیشتری عمل کنند و بدانند که مهمترین و نخستین گام، انتخاب دوستان خوب (معتقد به ارزش‌ها و هنجارهای مذهبی، اخلاقی و اجتماعی و علاقمند به پیشرفت‌های علمی) و دورماندن از دوستان خلافکار است. آنها باید بدانند که تجربه کردن هر چیزی به هر قیمت و بهایی ارزشمند نیست و چنانچه تماسها و روابط ناسالمی برقرار شود به سرعت می‌تواند آنها را تحت تأثیر قرار دهد.

ج- پیشنهاداتی برای اولیاء مدارس، مسئولین اجرایی و برنامه‌ریزان مسایل آموزشی

۱- وجود هماهنگی میان خانه و مدرسه به ویژه نداشتن تعارض ارزشی و هنجاری آشکار یا اساسی. این نکته بطور همزمان باید مورد توجه خانواده‌ها و اولیای مدارس قرار گیرد.

۲- تشویق نوجوانان به ادامه تحصیل از سوی خانواده و مدارس به صلاحدید کارشناسان و مسئولان، اجباری کردن آموزش تا اخذ مدرک دیپلم متوسطه و اجتناب مدارس از اخراج محصلین تا حد مقدور.

۳- توجه به خصوصیات طبیعی دوره نوجوانی در عین نظارت و کنترل روابط نوجوانان.

روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، اقتصادی و بالاخره جرم‌شناسی مورد بررسی قرار گیرد.

۸- اجرای مطالعاتی که نقش عوامل مختلف را به تفکیک بر جرایم بررسی کند. به عنوان مثال نقش رادیو و تلویزیون و دیگر رسانه‌های جمعی را در سوق دادن افراد به سمت جرم و جنایت مورد ارزیابی موشکافانه‌ای قرار دهد.

۹- بررسی تأثیر عوامل مختلف بر یک جرم خاص. به عنوان مثال شرب خمر از جمله جرائمی است که متأسفانه به وفور رخ می‌دهد، اما تحقیق جامعی پیرامون آن صورت نگرفته است.

۱۰- برگزاری سمینارهایی در زمینهٔ بزهکاری با فاصلهٔ مدت زمانی مطلوب (مثلاً چهار سال) با حضور روان‌شناسان، جامعه‌شناسان، حقوقدانان و مسئولان اجرایی مربوطه.

۱۱- تأکید بیشتر محققان و دانشجویان در تحقیقات خویش بر عوامل ملموس و عینی‌تر نسبت به مفاهیم انتزاعی و مجرد برای ارزیابی، شناخت و تبیین پدیدهٔ بزهکاری.

ب- پیشنهاداتی برای خانواده‌ها و نوجوانان

۱- توجه به وضعیت اجتماعی و فرهنگی خانواده بیش از توجه صرف به جنبه‌های اقتصادی یا رفاهی.

۲- توجه به خالی نبودن وقت نوجوان، پرکردن اوقات فراغت او و به ویژه انتخاب الگوی مناسب گذران اوقات فراغت. در این میان نقش مطالعه کتابهای مناسب قابل توجه است.

۳- یافتن الگوهای جایگزین برای کسانی که از موسیقی، بازیهای کامپیوتری، ویدئو و ماهواره برای گذران اوقات فراغت استفاده می‌کنند.

۴- تحت کنترل و مورد توجه قرار دادن روابط نوجوان با گروه همسالان و نیز وضعیت اخلاقی خانواده.

۵- پایبندی بیشتر والدین و خانواده‌ها به اصول اخلاقی و اعتقادات مذهبی ریشه‌دار در فرهنگ عمومی جامعه. چرا که هرگونه سهل‌انگاری و بی‌اعتنایی در اینگونه موارد، اثرات نامطلوب و جبران‌ناپذیری را در پی خواهد داشت.

۶- توجه بیشتر والدین به نوع و شیوهٔ رفتار تربیتی خود. زیرا الگوهای تربیتی توأم با غفلت، سهل‌انگاری، آزادگذاری، مستبدانه و توأم با اعمال زور و خشونت اثرات تشدیدکننده‌ای در بروز

۴ - به هیچوجه از برخوردهای خشن، اعمال زور، تحقیر، کنترل شدید، سلب اختیار و مسئولیت، بی‌اعتنایی و غفلت در برابر نوجوانان نباید استفاده گردد. اعتماد به نوجوانان به همراه مسئولیت خواستن از آنها، درگیر کردن آنها در اداره مدرسه و انجام فعالیت‌های گروهی مناسب، داشتن روابط صمیمانه با آنها، برقراری مجالس مناظره و گفتگوی اجتماعی و سیاسی و شنیدن نقادی‌ها و خرده‌گیری‌های نوجوانان، در جذب آنها و هدایتشان به همنوایی بیشتر مطمئناً تأثیر قابل توجهی خواهد داشت.

۵ - داشتن برنامه‌های مفید برای اوقات فراغت نوجوانان مطابق علائق و سلیقه‌های گوناگون آنها، در این میان به ویژه باید توجه داشت که هرگونه فعالیت سرگرم کننده بخودی خود مفید نخواهد بود (مانند فعالیت‌های ورزشی) و باید به فضای اجتماعی و فرهنگی خاصی که فعالیت‌های سرگرم‌کننده مزبور در آن صورت می‌گیرد، نیز شدیداً توجه داشت.

۶ - از سخنرانی یک‌طرفه، برنامه‌ریزی یکسویه یا از بالا و درحاشیه قرار دادن نوجوانان باید شدیداً پرهیز شود و بجای برنامه‌ریزی برای نوجوانان باید به برنامه‌ریزی و مدیریت همراه با نوجوانان اندیشید.

۷ - هرگونه پیشرفت فکری، روحی و مهارتی در نوجوانان در قالب فعالیت‌های گروهی زنده و طبیعی که با علاقمندی و انگیزه بالای آنها توأم باشد، احتمال موفقیت بیشتری خواهد داشت.

۸ - تاسیس مرکزی بمنظور رسیدگی به مشکلات مالی، آموزشی، شغلی و حتی روانی و اجتماعی زندانیان (بخصوص زندانیان جوان و نوجوان) پس از آزادی.

۹ - اشاعه این طرز تفکر در فرهنگ عمومی جامعه که باید به زندانیان آزاد شده، به گونه افراد عادی نگاه شود و از تهمت زدن و بزرگ کردن نقاط ضعف آنها پرهیز کرد. رواج این فکر وظیفه رسانه‌های گروهی به ویژه صدا و سیما، اولیاء آموزشی (مدارس، دانشگاه‌ها و...) و مسئولین امر است.

۱۰ - ممانعت از اشتغال کودکان و نوجوانان به لحاظ قانونی و با نظارت دقیق نهادهای ذی‌ربط دولتی و خانواده‌ها و به هر حال، در صورت ضرورت، می‌بایست نهایت اعمال نظر بر روی محیط کار، استادکاران، همکاران و حتی همسایگان محل کار آنها انجام شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

منابع

- ۱ - احمدی، حبیب / ۱۳۷۷ / نظریه‌های انحرافات اجتماعی / شیراز / رز / صفحه ۳۳
- ۲ - Hagan, J۲ - ۱۹۹۴ / Crime & Disrepute U.S.A / Pine Frog Press / ۳۲, ۴۰, ۴۵
- ۳ - Givvons, ۱۹۹۲ / Society, Craim & Crimminal Behavior / United Hall Inc/ D.c / ۱۷۱
- ۴ - مساواتی آذر، مجید / ۱۳۷۴ / آسیب‌شناسی اجتماعی ایران / تهران / نوبل
- ۵ - مور، استیفن و سینگر استیفن . پ / ۱۳۷۶ / دیپاچه‌ای بر جامعه‌شناسی / مرتضی ثاقب‌فر / تهران / ققنوس
- ۶ - دورکیم، امیل / ۱۳۴۳ / قواعد روش جامعه‌شناسی / علی محمد کاردان / چاپ اول / تهران / مؤسسه مطالعات و تحقیقات دانشگاه تهران
- ۷ - گیدنز، آنتونی / ۱۳۷۳ / جامعه‌شناسی / منوچهر صبوری / تهران / نشر تی.
- ۸ - رفیع‌پور، فرامرز / ۱۳۷۸ / آنومی یا آشفتگی اجتماعی / تهران / انتشارات صدا و سیمای جمهوری اسلامی.
- ۹ - توسلی، غلام‌عباس / ۱۳۶۹ / نظریه‌های جامعه‌شناسی / تهران / سمت
- ۱۰ - رشه، گی / ۱۳۶۷ / مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی عمومی، جلد اول کنش اجتماعی / هما زنجانی‌زاده / مشهد / دانشگاه فردوسی
- ۱۱ - صفوی، امان... / ۱۳۷۹ / تئوری‌های انحراف / تهران / معاصر.
- ۱۲ - اشرف، احمد / ۱۳۵۵ / آسیب‌شناسی اجتماعی / تهران / دانشکده علوم اجتماعی و تعاون.
- ۱۳ - گسن، ری‌موند / ۱۳۷۰ / مقدمه‌ای بر جرم‌شناسی / مهدی کی‌نیا / تهران / مترجم.
- ۱۴ - رابرتسون، یان / ۱۳۷۲ / درآمدی بر جامعه / حسین بهروان / مشهد / آستان قدس رضوی.
- ۱۵ - کی‌نیا، مهدی / ۱۳۷۰ / مبانی جرم‌شناسی جلد اول و دوم / تهران / دانشگاه تهران.
- ۱۶ - کوئن، بروس / ۱۳۷۰ / درآمدی بر جامعه‌شناسی / محسن ثلاثی / تهران / فرهنگ معاصر.
- ۱۷ - استارک، اونی و همکارانش / ۱۳۶۵ / جامعه امروز / اقتباس فرهنگ کولای / تهران / حلالی.
- ۱۸ - صدیق سروستانی، رحمتا... / ۱۳۷۱ / جزوه آسیب‌شناسی اجتماعی / دانشکده علوم اجتماعی / دانشگاه تهران.
- ۱۹ - استونز، راب / ۱۳۷۹ / متفکران بزرگ جامعه‌شناسی / مهرداد میرنامادی / نشو مرکز.
- ۲۰ - لاور، رابرت / ۱۳۷۳ / دیدگاه‌هایی درباره دگرگونی اجتماعی / کاووس سیدامامی / تهران / مرکز نشر دانشگاهی
- ۲۱ - Haralambos, M / ۱۹۸۴ / Sociology, Themes & Perspective / University, Tutorial press limited.
- ۲۲ - Miller, W / ۱۹۸۰ / Gang, Group & Serious Youth Crime / Critical Sociology.
- ۲۳ - گلچین، مسعود / ۱۳۸۱ / انحراف اجتماعی جوانان در آینه پژوهش‌ها (تحلیل ثانوی نمونه‌های منتخبی از پژوهش‌های انجام شده در حوزه آسیب‌شناسی اجتماعی جوانان / مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌های صدا و سیما.
- ۲۴ - بیکر، ترز ال / ۱۳۷۷ / نحوه انجام تحقیقات اجتماعی / هوشنگ نایی / تهران / روشن / صفحه ۳۰۷